

EXAMENSARBETE

AVANCERAD NIVÅ

Hösten 2014

Sektionen för lärarutbildning
Allmänna Utbildningsområdet III

New public management och den svenska gymnasieskolan

En ideologikritisk analys av Gy11-reformen kopplat till organisationskonceptet new public management

Författare

Elin Björklund
Calle A. Lindskoug

Handledare

Peter Gustavsson

Examinator

Staffan Stranne

Abstract

The purpose of this ideology critical study is to investigate the hidden content in the reform Gy11 and compare it with the concept new public management. After the clarification of the hidden content, we compare the structure of the organization in Swedish high schools with the structure in public sector called new public management. The main questions of this study are the following: Is it possible to see the foundation of new public management in the Swedish high schools when it comes to the views of knowledge and the formation of goals? Which similarities can we find when we look at the organization new public management and the Swedish high school?

The result showed many similarities, both regarding the views of knowledge and the formations of goals. The structure of new public management has been largely implemented in the Swedish high schools and the schools now focus more on instrumental knowledge rather than universal knowledge based on understanding.

This is not surprising due to the social progress. In a society where instrumental knowledge is requested with the purpose of being sold on the market, schools are transforming the knowledge that is being taught as well. We have arrived in a society where individuals grow instead of the collective.

Keywords: School, new public management, ideology critics, Gy11, structure, individual, instrumental

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Metod och material	6
2. Teori	8
2.1 New public management	8
2.2 Förhållandet mellan individ och struktur.....	12
2.2.1 Strukturernas internalisering.....	12
2.2.2 Från disciplinering till självdisciplinering.....	14
2.3 Från modernitet till senmodernitet	15
2.4 Från den moderna till den senmoderna skolan	17
3. Empiri.....	19
3.1 Centrala tankar bakom den nya läroplanen utifrån proposition 2008/09:199	19
3.2 De centrala tankarnas utformning i Gy11	23
4. Analys	26
4.1 Kunskap	26
4.2 Entreprenöriella kompetenser	30
4.3 Målstyrning.....	31
4.4 Arbetslivet	33
5. Diskussion	35
6. Sammanfattning	38
Käll- och litteraturförteckning.....	40

1. Inledning

Samhällets förändring speglas i skolan. Idéhistorikern Sven- Erik Liedman, skriver att ”målet är att uppnå samma effektivitet i offentlig sektor som inom industrin”. Detta kan härledas tillbaka till det Liedman menar var ideologiernas död. Den enda ideologi som överlevde var liberalismen (Liedman, 2011 s. 99). Det kapitalistiska och liberalekonomiska synsättet, att effektivisera med det enda fundamentala syftet att ackumulera kapital, går att finna i hur de offentliga verksamheterna drivs. Med den liberala kolonialiseringen av samhället kom därför en samhällsförändring som tydligt avspeglas i konceptet new public management, ett begrepp som bör ses som ett namn på de senaste decenniernas förändring i den offentliga sektorn. NPM är ett högst mångfacetterat begrepp som översiktligt handlar om konkurrensutsättning, kontraktsstyrning samt kontroll (Almqvist, 2006 s. 11). Den offentliga sektorn anpassas efter institutionerna marknaden och företagen som förebilder vilket innebär att samtliga organisationer styrs målrationellt med målen att effektivisera, kontrollera och öka mätbarheten till dess fullständiga potential. Detta genomförs huvudsakligen genom att man sätter upp mål, går mot målen och sedan utvärderar. Skolan blir en verksamhet som skall drivas kostnadseffektivt och marknadsanpassat, vars uppgift är att stärka svensk konkurrenskraft. Entreprenörerna skall rädda Sverige, detta kan enbart ske med en målstyrd, mätbar och transparent skola där kunskapens ekonomiska värde betonas istället för dess värde för det goda samhället (Liedman, 2011 s. 16-17).

Det är i skolan samhällsmedlemmarna skall formas så att de inte bara blir anpassade till och förberedda på, utan också skickliga och framstående i att hantera, samhällets krav. Den moderna skolan agerade som en grundläggande fostringsinstitution medan den senmoderna sysslar med medborgaröverföring då det inte längre reproduceras några värden i skolans värld, vilket omöjliggör fostran. Statsvetaren Peter Gustavsson skriver att ”Därmed är den senmoderna skolan inte längre ett demokratiskt och socialt projekt, utan den är avyttrad till samhällets administrativa – teknologiska – ekonomiska sfär" [...] och för att möta de tidigare omnämnda kraven skolas eleverna in i "entreprenörsandan" (Gustavsson, 2014 s. 12). Skolpengens införande i början av 90-talet har dessutom tilldelat eleverna roller som kunder, vilket har som konsekvens att elevens inflytande och valfrihet inom skolvärlden ökat. Precis som man inom NPM vill öka kundens inflytande över verksamheterna har eleven fått ökat inflytande över skolan.

I övergången från det moderna samhället till det senmoderna, har alltså kraven på individen förändrats. De samhälleliga normer som idag råder är de normer som skapas för att fösa konsumenten in i hennes roll. Det som avgör om konsumenten blir framgångsrik är hennes förmåga och vilja att spela konsumentens roll (Bauman, 1999 s. 40). Sociologen Pierre Bourdieu, menar att utbildningssystemets ideologiska funktion är legitimeringen av den sociala ordningen i ett givet samhälle, samt att skolan som institution reproducerar samhällets grundvalar (Olesen & Pedersen, 2004 s. 150). Genom att djupgående förklara relationen mellan objektiva strukturer och individen i sina teorier beskriver Bourdieu också relationen mellan makt och individ. Relationen utgörs enligt Bourdieu inte av medvetna förhållanden. Tvärtom uppfattar ”både de dominanta och de dominerade det sociala spelet som ett fullständigt naturligt och korrekt förhållande av rent yrkesmässig karaktär” (Olesen & Pedersen, 2004 s. 153). Individer gör val utifrån det Bourdieu kallar för sitt *praktiska sinne*, vilket bygger på individens *habitus* och *disposition* som är de objektiva strukturerna internaliserade. På så vis upplever individen att den gör egna val, trots att dessa endast möjliggörs genom de sociala villkoren. Därför skiljer Bourdieu på handlande, som är medvetet, från praktik, som är omedvetet handlande. Skolan reproducerar samhällets grundvalar genom en för individerna omedveten internalisering av samhällets strukturer. Det kapital skolan erbjuder måste vara attraktivt för eleven och därför också användbart i det samhälle eleven rör sig. På grund av strukturernas internalisering och deras påverkan på individens liv samt praktik blir NPM därför ett maktinstrument.

Om den offentliga sektorn anpassas efter förebilder som marknaden och företag borde det gå att utläsa vidden av marknadsanpassning i den senmoderna skolans organisation. När förändringen institutionaliserats i skolan har den legitimerats för hela samhället. Skolan som institution reproducerar och förstärker det som skall ses som det goda till den grad att även skolans inlärningsmässiga funktion är underordnad dess funktion att reproducera sociala och politiska ordningar. Kunskapen har blivit en vara, ett ting, vars essens inte längre är att ”präglade det sociala och samhälleliga, utan att förverkliga autonoma individers intresse” (Gustavsson, 2014 s. 3). Den svenska utbildningen är därför under förändring och förändringen går mot kunskap, effektivitet, mätning och tydlighet. Ordet förståelse tappar märkbart sin tyngd då det ställs mot ordet kunskap. Förståelse, i denna studie, kännetecknas av klokhet, bildning och socialt präglad kunskap medan den isolerade kunskapen är ändamålsenlig och instrumentell. Aristoteles skilde på *techne*, den tekniska kunskapen och *fronesis*, den kunskap som gör oss till goda samhällsmedlemmar och medmänniskor (Liedman, 2011 s. 251). Precis som liberalismen har kolonialiserat samhället har den

instrumentella och målrationella kunskapssynen, techne, kolonialiserat skolan. Bevis för detta antas därför gå att utläsa i exempelvis styrdokumentet för skolan. I Skolverkets publikation ”Lärare i den nya gymnasieskolan- högre krav och kvalitet” beskrivs *de viktigaste förändringarna* i punktform varav två utav tolv punkter uttryckligen visar på en koppling till NPM-konceptet: ”entreprenörskap införs som ett nytt övergripande perspektiv i gymnasieutbildningen” och ”tydliga och mer ändamålsenliga ämnesplaner (tidigare kursplaner)” (Skolverket, 2010 s. 4).

1.1 Syfte och frågeställningar

Denna studie syftar följaktligen till att analysera Gy11 samt understryka och belysa den senmoderna skolans relation till marknadens rationalitet och NPM-konceptet. Våra frågeställningar blir därför som följande:

Vilka kopplingar mellan de grundläggande elementen inom konceptet New Public Management och gymnasieskolans kunskapssyn och målformuleringar kan göras genom att analysera Gy11?

Vilka organisatoriska likheter mellan konceptet New Public Management och institutionen gymnasieskolan finns?

1.2 Metod och material

Vår studie syftar till att ställa innehållet i Gy11 i relation till konceptet new public management. För att detta skall bli möjligt och hållbart, så måste man först få en insyn i vad som döljer sig bakom formuleringarna i Gy11. Genom att titta på olika teman, i vårt fall, kunskap, entreprenöriella kompetenser, målstyrning och arbetslivet efter gymnasietiden, och sätta dem i ett socialt och politiskt sammanhang, så har vi en stabil grund för att genomföra en ideologikritik textanalys med avsikt att demaskera det faktiska innehållet i Gy11 kopplat till marknadens rationalitet och NPM-konceptet. Ideologikritisk textanalys ter sig som den mest rimliga metod för vår studie, då vi vill synliggöra kopplingarna och relationen mellan en läroplan författad i senmoderniteten och en organisationsstruktur som vunnit mark likt ingen annan under samma tidsperiod. Utifrån de teoretiska perspektiv studien behandlar anser vi att resultaten är relevanta. Vi reserverar oss för att andra perspektiv skulle kunna ge ett utfall som potentiellt skulle skilja sig från vårt, dock var vi tvungna att begränsa studiens omfattning.

Grunden för en ideologikritisk textanalys är att tendenser i textens innehåll sätts i sin sociala praktik, med avsikt att tydliggöra ideologin. När textens ideologi är synliggjord, ställer man frågan: ”Bidrar textens ideologi till att dölja och upprätthålla makt?”. I en ideologikritisk textanalys läggs en större vikt vid att koppla idéer och ideologier till en materiell omvärld, vilket är den stora distinktionen i förhållande till andra former av idé- och ideologianalys (Bergström & Boréus 2012, s. 160).

En ideologi består av en synlig del, den så kallade manifesta ytan samt en osynlig, underliggande latent, del. Ideologianalysens avsikt blir då att synliggöra den latent delen av ideologin. Översiktligt kan den ideologikritiska metodens tillvägagångssätt beskrivas med följande tre steg. Första steget är en analys av själva texten, i vårt fall är denna text Gy11 samt propositionen som låg till grund för Gy11. Konkret kan man beskriva det som en form av textanalys. Den andra delen av ideologikritiken går ut på att begripliggöra den osynliga, latent, delen genom att ställa frågan: ”Vilken verklighet handlar texten om?”. Detta görs eftersom ”varje del i texten handlar om någonting, den pekar ut från sig själv” (Bergström & Boréus 2012, s. 161). I vår studie är verkligheten den senmoderna och varje del av texten handlar om faktorer kopplade till senmoderniteten, till exempel new public management. Det sista steget är att beskriva kontexten. Detta eftersom en ideologi inte får någon innebörd om den inte relaterar till kontexten den är skriven i. Vilka representerar textens ideologi? Texten uppmanar somliga till att handla på ett visst sätt, medan andra ska handla på ett annat. I sin helhet har man nu tydliggjort ideologins funktion (Bergström & Boréus 2012, s. 161). Senmoderniteten och new public management står tydligt beskrivna i studien och även faktorer som rör detta. Den osynliga, det vill säga latent, delen av Gy11 visar dess bakomliggande avsikt och kan därigenom kopplas till koncept som new public management som står för en organisation som ligger helt i tiden, då Gy11 är formulerad. Genom att titta på grunderna i new public management och den osynliga delen av de inledande kapitlen i Gy11 samt de principiella utgångspunkterna i dess proposition, så vidgas perspektivet till en omfattning som möjliggör nya frågor och slutsatser. Vilket samhälle är eftersträvansvärt? Vilka individer är önskvärda i samma samhälle? Hur ser relationen mellan skolan och arbetsmarknaden se ut? Vilka kunskaper, kompetenser och förmågor efterfrågas i samhället?

2. Teori

Nedan ger vi en översiktlig bild av fenomenet new public management, förhållandet mellan individ och struktur samt övergången från det moderna till det senmoderna samhället för att ge en grund till studiens analys.

2.1 New public management

Det har under en lång tid skett förändringar inom offentlig sektor. En process som på ett tydligt sätt vunnit mark är new public management, som vi i uppsatsen även betecknar som NPM. Denna process har intensifierats vid övergången från det moderna till det senmoderna samhället, det vill säga, de senaste decennierna (Almqvist, 2006 s. 10-11).

Grunddragen i NPM-rörelsen är att se "institutionen marknaden" samt "institutionen företaget" som förebilder i arbetet. Förändringarna syns tydligt genom separationen mellan politik och handling i form av att man låter politikerna sätta upp målen och de offentliga organisationerna och förvaltningarna arbetar mot dessa. Detta fenomen har fått namnet målstyrning (Almqvist, 2006 sid. 11). Som tidigare nämnt är NPM inte ett koncept som skapats och implementerats av praktiker i den offentliga sektorn utan snarare ett namn på de omfattande förändringar som skett i den offentliga sektorn under de senaste decennierna. Detta medför att NPM är ett högst mångfacetterat koncept som inte faller under samma teorier och idéer. Det återfinns dock tre centrala element för NPM och dessa är: konkurrensutsättning, kontaktsstyrning samt kontroll. Almqvist (2006) illustrerar kontrollelementet genom ett försök att införa decentralisering och målstyrning som administrativ styrprincip i kommunala organisationer. Det behövs dock ett grundläggande antagande för att kunna implementera NPM-rörelsens idéer och det är att samhället och det sociala livet går att effektivisera samt att det i någon mening är programmerbart (Almqvist, 2006 s. 11, 15).

I dagens samhälle kan vi lätt synliggöra hur man har för avsikt att skapa styr- och informationssystem för att nå en större insyn i samt nå en högre mätbarhet av ett större antal organisatoriska aspekter. När man har för avsikt att mäta, skapar man fler mätbara aspekter och variabler inom organisationen för att öka möjligheten att utöva management, så kallad rationell styrning (Almqvist, 2006 s. 16). Ledare idag efterfrågar snarare ett behov av mått och indikatorer som visar på vad som är möjligt att uppnå, istället för vad de faktiskt har uppnått. Detta medför att man önskar synliggöra perspektiv som exempelvis kunderna,

verksamhetsprocesserna samt den samlade kunskapen inom organisationen. Inom den offentliga sektorn synliggörs denna utveckling genom kvalitetsperspektivet som kan exemplifieras genom hur man vill öka möjligheten för medborgare och servicemottagare att påverka verksamheten (Almqvist, 2006 s. 17).

Röster har höjts om ett pågående paradigmskifte, där organisationer byts ut från hierarkiska pyramider till decentralisering i form av management som fokuserar på marknader och kontraktsrelationer. Syftet med paradigmskiftet är att försöka störta de verksamheter som bygger på tradition och professionalism. Exempelvis skall skolan inte styras av en chef som är lärare i grunden utan av en ”manager”, oberoende om denne är lärare i grunden eller ej (Almqvist, 2006 s. 18).

Det finns en rad olika förklaringar till NPMs framväxt. Vissa hävdar att NPM har sin utgångspunkt i kritiken mot den stadigt växande offentliga sektorn. Andra menar på att det gamla traditionella synsättet inte hängde med i den snabba utvecklingen och ett tredje perspektiv ser NPM som ett resultat av de högerliberala idéerna som förespråkar ett skifte i organisationen från byråkratisk hierarki till marknads- och företagstänkande. Andra förklaringar pekar på att skattebetalarna har rätt att veta att deras skattepengar spenderas ”economically, efficiently and effectively”. Således blir skattebetalarna den faktorn som ger NPM ett grundläggande syfte. En femte förklaring bygger på att NPM är en del av en generell individualiseringsprocess som är påverkad av Human Resource Management-rörelsen som vi finner i vår tid (Almqvist, 2006 s. 21-22).

Hoods (1995 i Almqvist) förklaring och huvudargument till framväxten av NPM ligger i det förändrade synsättet på styrning, uppföljning och redovisning. Hood menar att NPM inte uppkommit som idé för att förändra hur varor och tjänster produceras, utan istället har idén uppkommit för att förändra hur aktörerna inom den offentliga sektorn managerar, kontrollerar och redovisar dessa varor och tjänster. Hoods synsätt klargör att NPM är ett uttryck för kritik mot vad han själv kallar för den offentliga sektorns progressiva era, även benämnt som PPA = Progressive Public Administration (Almqvist, 2006 s. 22-23).

Tyngdpunkten inom PPA var följande (Almqvist, 2006 s. 23):

- ”att offentlig sektor på ett tydligt sätt skall särskilja sig från det privata näringslivet vad gäller affärsmetoder, organisatorisk utformning, strukturer för karriärs- och belöningssystem osv, och

- att motverka korrupktion och favorisering bland politiker och tjänstemän genom formulerandet av regler”

PPA lägger tyngden vid förtroende. Nätverket och relationerna inom PPA är uppbyggda genom förtroende, vilket skall vara grunden till att transaktionskostnaderna inom den offentliga sektorn skall hållas på låg nivå och därigenom bidra till en hög effektivitet (Almqvist, 2006 s. 23).

NPMs tyngdpunkt till skillnad från PPA är följande (Almqvist, 2006 s. 24):

- ”eliminera skillnaderna mellan offentlig sektor och näringslivet vad gäller ovan nämnda affärsmetoder etc. och
- att få till ett skifte i fokus från processansvar (t ex genom formulerandet av regler om *hur* processerna ska utformas) till ett större fokus på ansvar för uppkomna resultat”

Fokus hamnar nu på *styrning, uppföljning och redovisning*. Detta på grund av ett skifte i förtroende för de offentliga tjänstemännen och de traditionella professionerna. Förtroendet läggs nu istället på marknaden och näringslivets affärsmetoder. De offentliga tjänstemännens presentationer skall numer kontrolleras genom redovisnings- och uppföljningssystem. Power (1997 i Almqvist) menar att urholkandet av staten genom NPM skapar en efterfråga på revision och andra utvärderingsformer för att fylla igen luckan. Förespråkare för NPM hävdar att denna lucka skall fyllas med företagsliknande aktiviteter såsom redovisning, revision och management. Dessa aktiviteter kan användas som ideologiskt neutrala verktyg för att legitimera tillämpningen av tankarna bakom NPM i praktiken. Diskursen kring NPM har således varit dold bakom en anda av ekonomisk rationalism som är skapad av aktörer som Hood (1995 i Almqvist) benämner ”econocrats” och ”accountacrats” i kontrast till benämningen ”bureaucrats” (Almqvist, 2006 s. 24).

Det finns två olika förebilder för NPM-rörelsen. Den ena är företaget som ligger till grund för det företagsorienterade NPM-idealet. Den andra är marknaden som ligger till grund för det marknadsorienterade NPM-idealet. Av dessa två ideal var det NPM-idealet som bygger på företagsorienterade processer som först fick fäste i exempelvis våra svenska kommuner. Grundidéerna bygger på att byta ut de traditionellt sett viktiga policydokumenten och formulerandet av regler för hur saker bör utföras mot företagsliknande management. Detta innebär att man istället lägger vikt vid målformulering och noggrann uppföljning av måluppfyllelse (Almqvist, 2006 s. 25).

En annan idé gällande NPM är att skjuta över fokus från ”input” till ”output”. Detta innebär att den offentliga sektorn inte längre skall styra sina verksamheter med fokus på resurser (exempelvis budgetstyrning) utan istället fokusera på vad verksamheten kan uppnå (vilket innebär formulerandet av mål, mätning av måluppfyllelsen och slutligen revidering av målen). Ytterligare en idé behandlar vem som ska utföra verksamheterna. Traditionellt sett har stat, kommun eller landsting utfört de offentliga verksamheterna, men nya röster har höjts som förespråkare av konkurrensutsättning. Detta resulterar i att verksamheterna kan utkontrakteras till privata utförare (Almqvist, 2006 s. 25-26).

Lena Agevall delar in NPM i följande (Almqvist, 2006 s. 26):

- styrning och kontroll
- disaggregering och konkurrens
- ledningsroller och empowerment
- medborgare, kund och empowerment
- nytt språk

Styrning och kontroll innefattar verksamhetens effektivitet och hur man maximerar den. I grund och botten är tanken att man ska få ut maximalt värde av varje krona. Detta sker med hjälp av målformulering samt utvärdering av måluppfyllelsen och resultatet. Kontrollen förskjuts från processerna till resultatet. Prestationsersättningar skall fungera som motivation för bästa resultat (Almqvist, 2006 s. 26).

Disaggregering och konkurrens innebär att man ska skapa kvasimarknader, konkurrensutsättning och privatisering. Man ska dela upp den offentliga sektorn i olika beståndsdelar. Ett uttryck för denna uppdelning är beställare och utförare. Exempel på beställare kan vara politiker såväl som kunder. Denna modell samt dessa modeller skapar konkurrens såväl internt som externt mellan ett antal aktörer med syfte att nå högre effektivitet (Almqvist, 2006 s. 26-27).

Ledningsroller och empowerment innebär kort och gott att det är politikerna som skall styra. Managers, duktiga chefer, skall fungera som en länk mellan politikerna och verksamheten. Denna manager skall besitta utökade befogenheter och handlingsfrihet och använda sig av målstyrning för att effektivisera verksamheten. Modellen kan uppfattas som tvetydig och detta

beror på att NPM har grunder för att förespråka såväl centralisering som decentralisering (Almqvist, 2006 s. 27).

Medborgare, kund och empowerment innebär bland annat att medborgaren skall ha större makt gentemot politiker och tjänstemän lokalt för att i sin tur få större makt genom sitt inflytande som "kund" (Almqvist, 2006 s. 27).

Det har skapats ett nytt språk där vi frångått flertalet begrepp och ersatt dem med nya. Exempel på detta är att kommuner ibland kallas för koncerner. Verksamheter benämns som resultatenheter. Chefstjänstemän titulerar sig som direktörer. Service och omsorg beskrivs som produktion samt att medborgaren blir en "kund" (Almqvist, 2006 s. 27).

Det finns flertalet mer eller mindre nya begrepp som förknippas med NPM, men de tre tydligaste förblir konkurrens, kontrakt och kontroll. Flertalet av idéerna och begreppen som används för att försöka definiera NPM är inte nya i sig. Det som är nytt, *new public management*, är att dessa begrepp, idéer och tankar har formerats under en och samma rörelse, vars syfte är att införa mer av rationell management i offentlig sektor. Rationell management förklaras lättast med tidigare nämnda fokus. Tydliga mål ska formuleras och följas upp på ett systematiskt sätt. Sambandsanalyser av insatta resurser och presterat värde ska definieras. Resursnivåer, prestationsnivåer och prestationernas kvalitet ska fastställas och planeras. Dessutom skall ansvaret för resurserna inte bygga på förtroende i samma utsträckning utan snarare bygga på styrning, kontroll och uppföljning (Almqvist, 2006 s. 27-28).

2.2 Förhållandet mellan individ och struktur

I detta avsnitt behandlar vi Pierre Bourdieu och Michel Foucaults teorier översiktligt för att med dessa förklara dialektiken mellan individen och samhällsliga strukturer. Syftet med avsnittet är att visa hur NPM fungerar som maktutövning genom att förtydliga kopplingen mellan NPM, samhällsutvecklingen, skolans styrdokument och individen. Samtliga begrepp som beskrivs nedan kommer inte att användas i studien, däremot är det nästintill en omöjlighet att redogöra för de båda teorierna utan att samtidigt redogöra för de centrala begreppen.

2.2.1 Strukturernas internalisering

För att återgå till den översiktliga beskrivningen av Bourdieus teorier i inledningen, menar Bourdieu att skolan reproducerar samhällets grundvalar och legitimerar den sociala ordningen

i det samma (Olesen & Pedersen, 2004 s. 150). Istället för att använda sig av begreppen aktör och struktur använder Bourdieu *habitus* och *fält*. Genom denna begreppsanvändning ger han en bild av den dialektiska relationen mellan individ och struktur utan att stänga in vare sig den ena eller det andra i determinism eller voluntarism. Bourdieu ville beskriva strukturernas påverkan på individen och samtidigt fånga in individens erfarenheter och upplevelser. Han uppfattade människan varken som viljelös eller determinerad de historiska och sociala villkoren, men hade inte heller uppfattningen av att hon skapade sitt eget liv och öde helt fristående från strukturernas inramning (Olesen & Pedersen, 2004 s. 143, 144, 150).

Genom möjligheter, de omständigheter och objektiva relationer människan lever i och med skapar hon sina förhoppningar, förväntningar och behov. När hon, genom att göra vad hon upplever som förnuftiga val, beslutar sig för något skapar dessa val en mening och ett sammanhang för henne. Dock är det inom strukturernas ramar och förutsättningar dessa val kan göras. På så vis internaliseras och sedimenteras de strukturer som är förutsättningarna människan rör sig inom och blir en del av hennes inre, det som Bourdieu kallar *dispositioner* (Olesen & Pedersen, 2004 s. 145-146). Därför blir människan en aktör inom det givna *fält* hon befinner sig i och de dispositioner som är skapade av det levda livet och aktörens sociala erfarenheter lagras i henne som ett *praktiskt sinne*. Människans praktiska sinne styr henne på ett icke medvetet plan till att fatta beslut i sin vardag. Denna vardag utgörs av ett givet socialt och kulturellt sammanhang (Olesen & Pedersen, 2004 s. 152). Samverkan mellan aktörens subjektiva dispositioner, hennes kapital samt hennes praktiska sinne utgör hennes grund för att hantera de objektiva strukturerna vilket tillsammans utgör hennes *habitus*. Hennes *habitus* fungerar som ett tyst, praktiskt ordningsschema ”som styr iakttagelsen, tänkandet, värdering och handlande” (Olesen & Pedersen, 2004 s. 153).

Utbildningen kan enligt Bourdieu uppfattas som ett *fält*, det vill säga det rum där dispositionerna och praktiken, aktörens omedvetna handlande, utvecklas (Olesen & Pedersen, 2004 s. 152). För att klara en utbildning krävs det att man kan dechiffrera utbildningens utmaningar, uppgifter och koder, exempelvis språket i skolan. Elever vars föräldrar har en akademisk utbildning har en bättre förutsättning för att ta sig fram i det givna fältet än de individer som står utan tidigare koppling till skolvärlden. På så vis reproduceras vissa givna strukturer, exempelvis snedrekrytering. Makten innehas alltså inte av en elit utan ojämlikheten i samhället accepteras på ett betydligt mer raffinerat sätt genom till synes naturliga fenomen (Olesen & Pedersen, 2004 s. 149). Därför framträder sociala skillnader som utbildningsmässiga skillnader (Olesen & Pedersen, 2004 s. 150). Bourdieu menar att aktörens

praktik inte kan utgå från teorier eftersom dessa skapas som en reflektion över den redan rådande praktiken. Istället utgår aktörens praktik helt ifrån dennes praktiska sinne, vilket i sin tur uppkommer ur aktörens habitus och disposition som är en internalisering av de objektiva strukturerna (Olesen & Pedersen, 2004 s. 153). På så vis uppstår en till viss grad dialektisk relation mellan fält och aktör. Alltså finns det anledning att undersöka hur NPM internaliseras i det pedagogiska fältet.

2.2.2 Från disciplinering till självdisciplinering

Foucault beskriver användandet av disciplin som en raffinerad teknik för att dressera individers beteende. Denna teknik kräver vetenskaplig insikt i kroppen gällande dess funktion och natur (Olesen & Pedersen, 2004 s. 90). Genom den kunskap om människan som uppstod genom utvecklandet av psyko-vetenskaperna kunde man jämföra, klassificera och prognosticera individer efter bestämda normer. Den form av maktutövning det innebär att differentiera genom att inrikta insatsen på bestämda sidor av individens beteende och på så vis påverka henne att utveckla önskade förmågor genom självdisciplinering benämner Foucault med begreppet *normalisering* (Olesen & Pedersen, 2004 s. 90-91). Normalisering är något som i allra högsta grad sker i skolan då Foucault vidare beskriver begreppet som; 1, individualiserande eftersom undervisningen inte bara vänder sig till gruppen utan syftar till att göra den enskilde individen bättre. 2, differentierar och gör individen mätbar genom att främja ett visst beteende och utveckla standardiserade scheman som individen måste förhålla sig till. 3, hierarkiserar genom att rangordna individerna, betygsskalor. 4, utestänger genom att bestraffa ett visst beteende med uteslutning, exempelvis specialklass, samt; 5, ”homogeniserar genom att underkasta individerna samma grundläggande mål” (Olesen & Pedersen, 2004 s. 90). Sammanfattningsvis kan man säga att Foucaults normaliseringsbegrepp beskriver hur normernas påverkan på individen fungerar som en maktstruktur, och därför också fungerar som maktteknik i samhället i stort såväl som i skolans värld.

Man kan genom ovanstående tekniker göra individen manipulerbar till den grad att hon disciplinerar sig själv till att bli nyttig, effektiv och lydig (Olesen & Pedersen, 2004 s. 90). Foucault är tydlig med att makten inte är besutten av individer eller grupper utan utvecklas genom normer och har en positiv, produktiv och intentional karaktär (Olesen & Pedersen, 2004 s. 88). Han menar att vid födelsen av den borgerliga liberala demokratin och individens rättighet till frihet, läs negativ frihet, skapades ett behov av maskerade och disciplinerade former av maktutövning som riktar sig direkt till individens inre och inte till henne som rättssubjekt (Olesen & Pedersen, 2004 s. 93). Denna form av disciplinering var en del av den

moderna skolan och bidrog till individualiseringen och konsekvent också till internaliseringen av samma maktstrukturer. Detta innebär att individen idag reglerar samt skapar sig själv genom att disciplinera sig själv (Olesen & Pedersen, 2004 s. 97). Exempelvis skapar normen att vara tränad och äta rätt en livsstil som många disciplinerar sig själva att följa, vilket i sin tur avlastar hälsobudgeten (Olesen & Pedersen, 2004 s. 99). Individen bär själv ansvaret och upprätthåller och reproducerar de redan internaliserade strukturerna. Det senmoderna och eftertraktansvärda idealet har börjat ta form av en framgångsrik entreprenör, vilket naturligtvis påverkar eleverna till att försöka uppnå detsamma. På så vis är skolans entreprenörsanda inte enbart ett sätt att försöka påverka eleverna utan har även blivit till ett behov hos eleverna som gör att de efterfrågar den pågående förändringen inom skolvärlden.

2.3 Från modernitet till senmodernitet

Det moderna samhället genomgick även detta en transformation vilken i stort handlade om hur religionens normativa överhöghet ersattes med föreställningar om rätt och demokrati. Det moderna samhällets mest centrala kännetecken kan därför sägas vara rättstatlighet och demokrati, trots att dessa föreställningar institutionaliserades på olika sätt och med varierande kraft. Nu kopplades inte längre de politiska rättigheterna till innehav av egendom och kapital vilket innebar att större delen av befolkningen fick fullständigt politiskt medborgarskap. De privata rättigheterna tappade vikt medan de sociala rättigheterna vägde tyngre (Carleheden, 2002 s. 45). För att koppla detta till dagens senmoderna samhälle var det moderna produktionssamhället understött av en kollektiv medvetenhet medan man i det senmoderna konsumtionssamhället står ensam och isolerad (Bauman, 1999 s. 49). Den kollektiva medvetenheten byggdes ur uppfattningen att frihet och tvång, läs den positiva friheten, hade en intern relation. Denna relation bestod av tron att individens frihet enbart kan säkras i ett samhälle där allas frihet garanteras av positiv rätt och statligt våldsmonopol (Carleheden, 2002 s. 60). På så vis blev den positiva friheten och ansvaret gemensamt. Man var fri *till* att arbeta i det moderna produktionssamhället, arbetet var huvudarenan för social integration och det centrala elementet för självuppfattningen (Bauman, 1999 s. 30-31).

I efterkrigstiden växer arbetsmarknadens och ekonomins krav fram vilka börjar normera utbildningssystemen (Carleheden, 2002 s. 55). I utvecklingen från ett kollektivt byggande av välfärdsstaten där arbetet och ekonomin var ett gemensamt ansvar och där den offentliga autonomin, folksuveräniteten, var ett grundläggande värde utifrån en tro på positiv frihet börjar ett intresse för den negativa friheten gro. Ur den moderna kollektivistiska och

paternalistiska socialstatsmodellen, vilken byggde Sveriges välfärd, föddes den individualistiska liberala modellen som en antites. I den kollektiva moderna fostran uppstod nu en önskan om negativ frihet, en frihet från andra individer och från staten (Carleheden, 2002 s. 49). På åttiotalet i Sverige nådde denna tanke genomslagskraft då Sverige pekades ut som det land med högst ekonomisk jämlikhet mellan klasserna i världen. De allmänna slagorden som nu hördes i den politiska debatten var att man skulle satsa på sig själv och företagen gick ut med reklam vars slogan byggde på varje persons rätt att unna sig. Konsumismen slår på så vis igenom eftersom ekonomisk vinning kom att likställas med individuell autonomi; ”Fäst inget avseende vid det >>bättre>>, det enda som betyder något är >>mer>>!” (Bauman, 1999 s. 36-37).

Om det moderna samhället definierades som ett produktionssamhälle kan det senmoderna samhället definieras som ett konsumtionssamhälle. Det viktigaste måttet på att ett samhälle fungerar som det ska är dess ekonomiska tillväxt och denna är i konsumtionssamhället i huvudsak beroende av konsumenternas energi och entusiasm (Bauman, 1999 s. 44). I konsumtionssamhället skall konsumenter och entreprenörer skapas, vars kännetecken är att det bör vara omöjligt att tillfredsställa dem, deras identitet byggs på egna val och måste kunna förändras i samma takt som kraven förändras. På samma sätt som produktion är en kollektiv strävan är konsumtion en isolerad, individuell och ensam verksamhet (Bauman, 1999 s. 49). Vårt samtida samhälle kan beskrivas som ett risksamhälle där klasserna suddas ut i förhållandet till medvetenheten om att de risker som drabbar oss alla. Endast ekonomisk framgång kan minska dessa risker och därför reduceras samma ägarintressen och kommersiella intressen som gör vår mat till handelsvaror också våra faktiska liv till varor. Konsekvent blir människan, genom hennes reducering, i sig själv instrumentaliserad och förtingligad (Beck, 2000 s. 50-54).

En alltmer globaliserad och tekniskt framskriden värld innebär stora förändringar för det moderna produktionssamhället. Den tekniska utvecklingen har gjort att produktionen ökar men sysselsättningen minskar (Bauman, 1999 s. 41). Den arbetskraft som den moderna industrin behövde efterfrågas inte längre i samma utsträckning och större delen av den procent som efterfrågas finner företagen i andra världsdelar samt länder där arbetskraften kostar mindre (Bauman, 1999 s. 77-78). På grund av dessa förändringar ser anställningarna och anställningskraven annorlunda ut i det senmoderna samhället. Översiktligt kan man sammanfatta skillnaderna med att den yrkeskarriär som i det moderna produktionssamhället var permanent och säker i det senmoderna saknar garantier om kontinuitet och varaktighet.

Permanent jobb som passar ihop med ett livslångt identitetsbyggande och en trygghet i anställningen är nu en raritet, istället blir slagordet flexibilitet (Bauman, 1999 s. 45). Nya arbeten är deltidsanställningar eller tidsbegränsade. På så vis måste dagens arbetssökande vara öppna för plötsliga möjligheter och ha en rörlig identitet som möter rörliga krav. Allt ansvar ligger på individen och i linje med detta tycks ett alltmer framträdande karriärsalternativ vara att starta eget. NPM-konceptet understödjer dessa nya anställningskrav och erbjuder en väg att möta dem på.

2.4 Från den moderna till den senmoderna skolan

I den moderna skolan var det huvudsakliga syftet att skapa den gode och kloke medborgaren, en medborgare som var fri *till* att delta i ett uppbyggande av det gemensamma goda, vårt samhälle. Därför var den moderna skolan en disciplinär och fostrande institution i vilken den ”politiskt formulerade föreställningen om det goda samhället och den ideala medborgaren” skulle reproduceras (Gustavsson, 2014 s. 1). Enligt Gustavsson karakteriserades den moderna skolan av två föreställningar som utgör varandras förutsättningar: först ”en universalistisk samhällssyn på produktion av kunskap och värden där utbildningsinstitutionen är en del av en social helhet, en samhällelig totalitet” som underkastas en politisk strävan och vision. Sedan följer föreställningen om ”en politiserad skola där det normativa innehållet är styrande i förhållande till kunskap och vetande” (Gustavsson, 2014 s. 2). I sin artikel betonar Gustavsson universalismens betydelse för den moderna utbildningskonceptionen, vilken kommer att suddas ut i och med individualiseringsprocessen.

I det senmoderna samhälle som växer fram är utbildningens främsta syfte att bidra till den ekonomiska tillväxten vilket får som konsekvens att den individuella kompetensen kommer att understrykas (Carleheden, 2002 s. 55). En föreställning om värdeneutral vetenskaplig kunskap och målrationalitet är den grund som ersätter de tidigare föreställningarna om universalism och den politiserade skolan. På så vis kan man inte längre tala om fostran, eftersom fostran handlar om en förmedling av värden. De politiska och sociala ordningar som skolan nu reproducerar ser annorlunda ut, de uttrycker partikulära behov hos utpekade grupper snarare än, som i den moderna skolan, ha som syfte att emancipera alla. Gustavsson skriver att kunskapen i den senmoderna utbildningskonceptionen har blivit ett ting, en vara som kan köpas och säljas på en marknad (Gustavsson, 2014 s. 10). Han beskriver denna förändring av kunskap på följande sätt: ”Reduceringen av kunskap till vara innebär att kunskapen instrumentaliserats och individualiserats, det vill säga dess essens är inte att prägla

det sociala och samhällliga, utan att förverkliga autonoma individers intresse” (Gustavsson, 2014, s. 10). Allt fler blir måna om att skaffa sig ändamålsenlig och säljbar kunskap eftersom varje individ är sin egen lyckas smed och måste möta de nya senmoderna samhällskraven. På så vis skapas ett ökande krav på ökad individuell autonomi, vilket i det senmoderna samhället innebär en pluralistisk demokrati där de liberala och negativa friheternas röster hörs högst.

Den nya skolan är nyliberal till sin politiskfilosofiska karaktär och därför är den också skenbart värdeneutral i sitt uttryck (Gustavsson, 2014 s. 11). Den möter vad den individualiserade människan efterfrågar vilket överensstämmer med de nyliberala objektiva strukturer hon har internaliserat. Den senmoderna skolan får inte överskrida den liberala definierade friheten, vilket får som konsekvens att den inte kan förmedla något bestämt politiskt eller socialt (Gustavsson, 2014 s. 12). Ett tydligt exempel på detta är friskolorna, då deras framväxt omöjliggör en jämn kvalitet över landet. Friskolorna, de fristående skolorna, motsvarar ett liberalt marknadsideal och deras existens omöjliggör de krav på jämn kvalitet kontrollskolan efterfrågar (Liedman, 2011 s. 128). Friskolornas vara innebär också att skolan som helhet omöjligt kan förmedla något bestämt politiskt eller socialt då dessa står utanför och står starka på sin marknadsliberala grund. Precis som för de fristående skolorna blir eleven även för skolan en kund i och med införandet av skolpengen. Eleven får genom sin egenskap av kund dennes valfrihet; passar inte den vara som erbjuds går man vidare till nästa skola (Liedman, 2011 s. 126). Ett annat exempel på att skolan är nyliberal till sin politiskfilosofiska karaktär är införandet av entreprenörskapet. Kravet på anställbarhet gör att studenten måste välja den utbildning som passar arbetsmarknaden och här smyger sig kraven på beredskap i entreprenörsandan in i skolan (Liedman, 2011 s. 137-138). I den senmoderna skolan blir därför kunskapen instrumentell, eleverna hämtar den kunskap som de behöver. För att kunna matcha utbildningen med anställningskraven måste skolan anpassas till att möta marknaden. Kunskapen måste kunna mätas och utvärderas i och med elevernas prestationer. Denna form av mätbarhet och utvärdering syns tydligt inom NPM-konceptet.

3. Empiri

I detta kapitel har vi för avsikt att redogöra för de centrala tankarna bakom den nya läroplanen för gymnasieskolan; Gy11. Detta följs sedan upp med en presentation av hur dessa tankar tagit sig uttryck i Gy11. Såväl perspektiv som funnits med i tidigare läroplaner som nya förändringar kommer att presenteras. Empirin, det vill säga, innehållet i detta kapitel kommer sedan ligga som grund för de citat som kommer analyseras i följande kapitel. De centrala tankarna kommer även ligga till grund för resultatet.

3.1 Centrala tankar bakom den nya läroplanen utifrån proposition

2008/09:199

I de principiella utgångspunkter för propositionen för den nya gymnasieskolan trycker propositionsförfattarna tidigt på att kunskap är en faktor som gör att människan växer. Den treåriga gymnasieutbildningen ska förbereda ungdomarna för livet efter skoltiden, det vill säga, vuxenlivet, samhällslivet samt högre studier. Gymnasieskolan är en del i den utbildning som ses som en mänsklig rättighet. Denna rättighet ger individen möjlighet att vidga sina perspektiv, ge sig själv förutsättningar samt öka individens valmöjligheter. Gymnasieskolan är en frivillig skolform, men propositionsförfattarna trycker hårt på att det är en förutsättning för individens etablering på arbetsmarknaden samt vidare studier, således behöver alla ungdomar gymnasieskolan som en grund för framtida liv och lärande. I samma anda belyser propositionen även vikten av att ”eleverna ska ha inflytande över hur deras utbildning utformas” (Prop. 2008/09:199 s. 10, 35).

Propositionsförfattarna fastslår att människan växer med kunskap, vilket inte gör det främmande att de har åsikten att kunskap lyfter Sverige. För att investera i framtiden, så bör Sverige satsa på utbildningen. Vi lever i en globaliserad värld där kunskap blir allt viktigare, ekonomisk konkurrenskraft blir då en viktig del för Sveriges ställning globalt och grunden ligger i utbildningen. För att möta framtidens krav och den globala konkurrensen krävs en kvalificerad arbetskraft med god utbildning, vilket i sin tur medför att den svenska gymnasieskolan måste ha en inriktning och kvalitet som möter dessa globala krav. Vikten av en skolgång och utbildning med hög kvalitet kan inte påtalas nog. Grunden för en kvalitativ utbildning som säkrar individens och samhällets framtid läggs redan på förskolan och fortsätter sedan upp genom grundskola- och gymnasieskolan (Prop. 2008/09:199 s. 36).

Som tidigare nämnt är utbildningens kvalitet en viktig faktor om Sverige ska kunna hävda sig på det globala planet. Ett led i denna kvalitetssäkring är att fler ungdomar når målen och slutför den svenska gymnasieutbildningen. Såväl förkunskaperna eleverna tar med sig från grundskolan som gymnasieskolans utformning är av avgörande betydelse för säkrad kvalitet i utbildningen. För att ge ungdomar förutsättningar för personlig utveckling, aktivt deltagande i samhälls- och arbetslivet samt vidare studier är det av stor vikt att gymnasieskolans struktur och innehåll förändras, utvecklas och kvalitetshöjs. Regeringen har beslutat om att öka måluppfyllelsen i grundskolan på grund av de stora kunskapsluckor som många ungdomar lämnar grundskolan med. Oavsett bostadsort, bakgrund eller förutsättningar har regeringen som mål att allt fler elever ska lämna grundskolan med de grundläggande kunskaper som alla individer behöver (Prop. 2008/09:199 s. 36).

En grundläggande faktor till ökad kvalitet och bättre studieresultat är ungdomarnas motivation. Regeringen har för avsikt att med den nya läroplanen utforma gymnasieskolan på ett meningsfullt sätt, så att ungdomarnas ansträngning och motivation skall öka. Att kunna etablera sig på arbetsmarknaden är av största vikt, därför måste en förändring ske på ett sätt som stärker ungdomarnas självförtroende och därigenom också studiemotivationen. Vidare bygger den nya läroplanen att varje individ skall kunna välja utbildningsinriktning efter fallenhet och intresse, oavsett kön och social bakgrund (Prop. 2008/09:199 s. 36).

Gymnasieskolan har en viktig uppgift i form av att implementera entreprenöriellt lärande. Allt för ofta syftar utbildning till att nå en anställning och därigenom arbete, utan att överväga att starta egna företag och försörja sig på så sätt. De entreprenöriella kompetenserna som den nya gymnasieskolan ska förmedla ökar individens möjlighet att utforma och starta egna företag. Initiativförmåga och implementering av idéer är värdefulla kompetenser för såväl individen som för samhället i stort. Utbildning i entreprenörskap är en faktor som både ökar individens möjlighet till anställning samt starta egna företag eftersom det är kompetenser som är eftertraktade på dagens arbetsmarknad. Förmågorna att kunna planera sitt arbete, lösa problem samt samarbeta med andra kan vara en bidragande faktor till förbättra studieresultat och ökad måluppfyllelse. Betydelsen av det entreprenöriella lärandet kan inte tryckas på nog och därför avser regeringen att dessa kunskaper, förmågor och kompetenser skall löpa som en röd tråd genom hela gymnasieutbildningen (Prop. 2008/09:199 s. 37).

Regeringen vill utveckla gymnasieskolan på ett sätt som minskar likformigheten mellan de olika programmen. Yrkesprogrammen skall vara mer kopplade till den inriktning som programmet behandlar och inte lägga lika stor vikt vid den teoretiska kunskapen medan de

högskoleförberedande programmen måste utvecklas, så att eleverna är mer förbereda för vidare studier, så att de på ett framgångsrikt sätt kan ta sig an även detta. Med detta i åtanke, så måste gymnasieskolan formuleras på ett sätt som ger möjligheter att såväl gå direkt ut i arbetslivet som att fortsätta med studier, vilket blir argumentet för två olika typer av program nämligen högskoleförberedande program samt yrkesprogram. Att utbilda sig på ett yrkesprogram skall dock inte stänga dörrarna för vidare studier. Dessa program skall vara utformade, så att eleverna har möjlighet att få anställning, starta eget företag eller fortsätta med vidare studier. För att höja kvaliteten på yrkesprogrammen, så behövs en dialog med representanter från arbetslivet, som kan ge indikationer på vilka kunskaper och förmågor som efterfrågas på arbetsmarknaden, så gymnasieprogrammen kan anpassa sin utbildning. En av de stora skillnaderna mellan högskoleförberedande och yrkesprogram skall vara att det sistnämnda programmet ska innehålla arbetsplatsförlagt lärande för att förbereda ungdomarna för yrkeslivet eller vidare yrkesstudier, medan det högskoleförberedande programmet skall förbereda eleverna för vidare studier och ge dem grundläggande behörighet för dessa. Regeringens avsikt är att samtliga program skall förbereda eleverna för det kommande arbetslivet samt ett aktivt deltagande i samhällslivet (Prop. 2008/09:199 s. 37).

För de ungdomar som inte har behörighet till gymnasieutbildning skall specialutformade program finnas tillgängligt, så kallade individuella program. De individuella programmens primära syfte är att förbereda eleverna för studier på nationella eller specialutformade program. Det ska även finnas möjlighet till att genomföra en gymnasial lärlingsutbildning på dessa individuella program. Yrkesprogrammen och de individuella programmen är de program där flest elever inte klarar studierna, vilket i förlängningen medför ett senare inträde på arbetsmarknaden. Enligt regeringen, är det av stor vikt att eleverna klarar av den valda gymnasieutbildningen och därför måste man kvalitetssäkra såväl yrkesprogrammen som de individuella programmen genom en utformning som ökar elevernas möjligheter att klara utbildningen inom avsedd tid samt att de får med sig de nödvändiga kunskaperna till arbetslivet. Som ett led i kvalitetssäkringen krävs det av skolan att ta tillvara på elevernas fallenhet och intressen med avsikt att öka motivationen på såväl högskoleförberedande program som på yrkes- och individuella programmet. Ökad motivation kan också nås genom möjligheten att få välja specialisering, som i sin tur kan skapa goda förutsättningar för ett fortsatt lärande i arbetslivet. En ökad kvalitetssäkring innebär också från regeringens sida ökade krav att få tillträde till högskoleförberedande program (Prop. 2008/09:199 s. 38).

Regeringen ser stora vinster för både individ och samhälle i att minska direktövergången från gymnasiestudier till gymnasiala vuxenutbildningar. Samhället ska ge varje individ möjligheterna som krävs för att klara gymnasieskolan och därför bör utbildningen anpassas efter individens behov och förutsättningar. Det måste finnas en ambition att varje elev ska ha möjligheter uppnå målen och detta skall ges genom stöd och stimulans (Prop. 2008/09:199 s. 39).

Regeringen har avsikten att ge arbetslivet en mer betydande roll i reformeringen av de gymnasiala yrkesprogrammen. I takt med den snabba tekniska och metodologiska utvecklingen blir representanter från arbetslivet allt viktigare i förändringen av utbildningen. Dessa representanter har vetskap om vilken kunskap som efterfrågas på arbetsmarknaden. I yrkesområden där utbildningen ges på gymnasial nivå, måste det föras en dialog mellan representanter från arbetslivet och gymnasieskolorna för att försäkra sig om att den utbildning som ges på de gymnasiala yrkesprogrammen är den utbildning som arbetslivet efterfrågar. Regeringen vill även minska den könsuppdelning som finns på yrkesprogrammen och som i sin tur speglar av sig i arbetslivet. Detta skall ske genom den aktiva dialogen som är beskriven ovan. Fördjupningen i karaktärsämnena på yrkesprogrammen skall öka samt att de gymnasiegemensamma ämnena skall utformas utifrån ett centralt innehåll som är särskilt relevant för utbildningen (Prop. 2008/09:199 s. 39).

Regeringen har blickat ut över övriga Europa och vill anamma den lärlingsutbildning som finns att tillgå i många länder, men traditionellt inte i Sverige. För ungdomar som känner att de uppnår mer kunskap genom produktion på arbetsplats, så skall en gymnasial lärlingsutbildning finnas som ett attraktivt alternativ. Med dessa lärlingsutbildningar ges det möjlighet till en grundläggande utbildning som möter de krav arbetsmarknaden har. Detta gynnar både individen och arbetsmarknaden, då man i grannländerna har sett en tydlig relation mellan arbetsplatsförlagd utbildning och arbete (Prop. 2008/09:199 s. 39).

De ungdomar som väljer att utbilda sig på högskoleförberedande program kommer möta större krav än tidigare, eftersom regeringen har för avsikt att på ett bättre sätt förbereda ungdomarna för vidare studier. Det skall finnas möjligheter för ämnesfördjupning samt att man kan dra nytta av att läsa ämnen som är relevanta för den högskoleutbildning som eleven avser att söka (Prop. 2008/09:199 s. 39).

Oavsett skola skall utbildningen i Sverige vara likvärdig. Framväxten av friskolor har öppnat nya dörrar för ungdomar, vilket leder till en ökad valfrihet. Regeringen ser det som positivt att

gymnasieskolor såväl kommunala som privata konkurrerar om eleverna, då detta medför en kontinuerlig förbättring av kvaliteten i verksamheten. Detta kommer dock kräva att reglerna för friskolor och kommunala skolor bör vara i stort sett samma, annars kommer inte konkurrenskraften fungera i det avseende som är menat. Med utökad antal specialformade gymnasieprogram ökar också risken för otydlighet i utbildningen. Risken att arbetslivet, eleven och föräldrar ställer sig frågande till utbildningens centrala innehåll är problematiskt. Därav krävs en tydligare grund för att alla parter skall förstå innehållet och värdet utbildningen. Gymnasieskolor skall dock i olika regioner kunna anpassa sina program på ett för eleven givande och betryggande sätt. Med det menas att gymnasieskolor i olika regioner utformar sina program efter arbetsmarknadens behov i den specifika regionen, så att både eleverna och arbetslivet ges bästa möjliga förutsättningar för arbete och produktion. Eleverna ska i grund och botten känna en trygghet i att kunskaperna och färdigheterna i deras utbildning efterfrågas på arbetsmarknaden (Prop. 2008/09:199 s. 39-40).

3.2 De centrala tankarnas utformning i Gyll

I skollagen (2010:800) står det att utbildningen som sker inom skolväsendet avser att eleverna ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. "Undervisningen ska vara saklig och allsidig. När värderingar redovisas, ska det alltid klart framgå vem det är som står för dem." (Skolverket, 2001 s.5- 6)

Gymnasieskolans främsta uppdrag är att förmedla samt ge eleverna förutsättningar att tillägna sig och utveckla kunskaper. Utbildningen skall stimulera elevernas utveckling till ansvars-kännande människor som aktivt kan delta i yrkes- och samhällslivet). Skolan har som uppdrag att överföra värden, förmedla kunskaper samt förbereda eleverna för att arbeta och verka i samhället. Skolan ska förmedla stadigvarande kunskaper som utgör samhällets gemensamma referensram samt utgår från de demokratiska värden och mänskliga rättigheter som präglar omvärlden. Inte nog med att undervisningen ska förmedla kunskaper om grundläggande demokratiska värden. Undervisningen ska också bedrivas i demokratisk anda, vilket innebär att eleverna ska ha inflytande över undervisningen med avsikt att skapa personligt ansvar och förbereda för aktivt deltagande i samhällslivet. Eleverna skall ta eget ansvar för sina studieresultat vilket medför att utbildningens mål, innehåll och form måste vara tydligt fastställt. Med vår komplexa verklighet präglad av högt informationsflöde samt snabb förändringstakt som referens, är det av största vikt att eleverna kan finna, tillägna sig och använda ny kunskap för att orientera sig i samhället. Genom att träna sitt kritiska

tänkande och att granska fakta samt inse konsekvenserna av olika alternativ skall eleverna närma sig det vetenskapliga sättet att tänka på. För att öka elevernas möjligheter att starta och driva egna företag, så ska hela gymnasieskolan präglas av entreprenörskap, förtagande samt innovationstänk. Detta eftersom dessa förmågor sammankopplat med initiativ- och ansvarstagande ses som värdefulla för vidare studier, arbetslivet och samhällslivet (Skolverket, 2011 s. 6-7).

En aktiv diskussion om kunskapsbegreppet är ett måste, då skolan aktivt verkar för att förmedla kunskaper till eleverna. Detta innebär diskussioner med olika ståndpunkter om kunskaper som är viktiga såväl idag som i framtiden. Det står tydligt i kursplanen att kunskap inte är ett entydigt begrepp utan kan infatta såväl fakta som förståelse, färdigheter och förtrogenhet, som skall vara i samspel med varandra. Skolan har inte för avsikt att bara betona enstaka innebörder av begreppet kunskap. Skolan ska fungera som en centralpunkt för bildning, tänkande och kunskapsutveckling som sedermera eleven skall ta med sig ut i samhället. Anknytningar till elevers tidigare kunskaper och erfarenheter är något skolan skall ta vara på, då skolan förbereder eleverna för den värld som kommer efter avslutad skoltid. Eleven ska bli varse om förutsättningarna för personlig utveckling, vilka är nya kunskaper och insikter. På så sätt avser skolan att grundlägga en positiv inställning till lärande för alla elever oavsett tidigare skolerfarenheter, då skolans uppgift är att stärka elevernas tro på sig själva och framtiden (Skolverket, 2011 s. 8).

Den nya läroplanen har en tydlig formulering gällande gymnasieskolans ansvar, syfte och mål. Vi vill synliggöra formuleringarna genom att citera till examensmålen för gymnasieskolan. Exempelvis är formuleringen ”kan hämta” i sig själv ett uttryck för instrumentalitet. Följande står skrivet i läroplanen (Skolverket, 2011 s. 9-10):

Det är skolans ansvar att varje elev

på ett nationellt yrkesprogram inom gymnasieskolan ges möjlighet att uppnå kraven för en yrkesexamen som innebär att eleven har uppnått en av branschen godtagbar nivå av yrkeskunnande för att vara väl förberedd för yrkeslivet,

på ett nationellt högskoleförberedande program inom gymnasieskolan ges möjlighet att uppnå kraven för en högskoleförberedande examen som innebär att eleven har tillräckliga kunskaper för att vara väl förberedd för högskolestudier, eller

som avslutat ett introduktionsprogram har en plan för och tillräckliga kunskaper för fortsatt utbildning eller uppnår en förberedelse för etablering på arbetsmarknaden.

Det är även skolans ansvar att varje elev som har slutfört ett nationellt program eller annan nationellt fastställd utbildning med eget examensmål inom gymnasieskolan eller ett introduktionsprogram i den utsträckning det framgår av elevens individuella studieplan

tillägnar sig goda kunskaper i de kurser som ingår i elevens studieväg och kan använda dessa kunskaper för vidare studier och i samhällsliv, arbetsliv och vardagsliv,

kan använda sina kunskaper som redskap för att

- formulera, analysera och pröva antaganden och lösa problem,
- reflektera över sina erfarenheter och sitt eget sätt att lära,
- kritiskt granska och värdera påståenden och förhållanden, och
- lösa praktiska problem och arbetsuppgifter,

kan lära, utforska och arbeta både självständigt och tillsammans med andra och känna tillit till sin egen förmåga,

kan söka sig till saklitteratur, skönlitteratur och övrigt kulturutbud som en källa till kunskap, självinsikt och glädje,

kan hämta stimulans ur kulturella upplevelser och utveckla känsla för estetiska värden,

har kunskaper om förutsättningarna för en god hälsa,

har kunskaper om och insikt i centrala delar av det svenska, nordiska och västerländska kulturarvet,

har kunskaper om de mänskliga rättigheterna,

har kunskaper om de nationella minoriteternas (judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar) kultur, språk, religion och historia,

har kunskaper om samhälls- och arbetsliv,

har förutsättningar för att delta i demokratiska beslutsprocesser i samhälls- och arbetsliv,

har förmåga att kritiskt granska och bedöma det han eller hon ser, hör och läser för att kunna diskutera och ta ställning i olika livsfrågor och värderingsfrågor,

har kunskaper om internationell samverkan och globala samband och kan bedöma skeenden ur svenskt, nordiskt, europeiskt och globalt perspektiv,

kan observera och analysera människans samspel med sin omvärld utifrån perspektivet hållbar utveckling, och

kan använda bok- och bibliotekskunskap och modern teknik som ett verktyg för kunskapssökande, kommunikation, skapande och lärande.

4. Analys

Nedan lyfter vi fram de paralleller och kopplingar som kan dras mellan teorikapitlet och empirin genom att i huvudsak analysera propositionen samt Gy11. Vi har valt att använda citat för att förtydliga eftersom dessa är av hög relevans för studien. Reservationer görs för att både propositionen samt Gy11 kan innehålla fler relevanta formuleringar för studien, dock har vi på grund av tidsbegränsning stannat vid de som presenteras nedan. De delar av propositionen och Gy11 som inte bevisar studiens grundföreställning är inte uppmärksammade i någon större utsträckning. Detta kan ses som en brist i studien. Dock kan vi inte finna att dessa delar motsäger sig skolans samtida marknadsanpassning, som är studiens utgångspunkt.

4.1 Kunskap

Skolverket skriver att: ”Eleverna ska ha inflytande över hur deras utbildning utformas” (Prop. 2008/09:199 s. 10). Inom NPM önskar man synliggöra kundperspektivet, som synliggörs genom kvalitetsperspektivet, vilket exemplifieras genom att man vill öka möjligheten för medborgare att påverka verksamheten. Samtidigt har eleverna fått egenskapen av kunder vid införandet av skolpengen. Medborgaren skall ha större makt gentemot politiker och tjänstemän för att i sin tur få större makt genom sitt inflytande som kund. Eleven är sin egen lyckas smed och måste i sin egenskap av kund köpa den kunskap som gagnar densamme bäst. Därför är det också viktigt att eleven får vara med och påverka sin utbildning. Almqvist (2006) visar att syftet med kundperspektivet inom NPM är att öka medborgarens makt genom egenskapen som kund för att sätta press på politiker, chefer och lokala tjänstemän. Skolpengen har möjliggjort att eleven i större utsträckning blir skolans kund. Är man missnöjd, så tar man sin skolpeng och byter till en annan skola, som möter de krav som eleven har.

Vidare skriver Skolverket: ”Bildning ger människor makt och möjlighet att forma sina egna liv” (Prop. 2008/09:199 s. 35). Det senmoderna samhället lägger fokus på människans individualitet och ansvar att själv ta vara på de möjligheter som kommer i hennes väg. Hon skall genom den bildning som utbildningen erbjuder sedan stå redo för samhällets krav. Att människorna skall ha makt och möjlighet att forma sina egna liv är helt i linje med individualiseringsprocessen och även kundperspektivet inom NPM. Eleven står med ensamt ansvar för sin framtid. En tydlig paragraf som visar hur man belyser individen är:

Samtidigt ska direktövergången från gymnasieskolan till den gymnasiala vuxenutbildningen minska. En bättre genomströmning i gymnasieskolan innebär vinster både för individen och för samhället. Samhället har ett ansvar att göra sitt yttersta för att ingen ska behöva gå vidare genom livet utan den viktiga grund som gymnasieskolan ska ge. Eftersom olika individer har olika förutsättningar måste undervisningen anpassas efter individens behov och förutsättningar. Ambitionen måste vara att genom stöd och stimulans ge varje elev möjlighet att uppnå målen (Prop. 2008/09:199 s. 39).

Att en bättre genomströmning ”innebär vinster för både individen och samhället” är en formulering som tydligt speglar vår samtid och hela NPM som koncept. Det är vinsterna som är i fokus, liksom Almqvist (2006) skriver har fokus skjutits från input till output. Vinsterna skall inte bara säkra samhällets framtid utan även den enskilde individen lyfts fram. Att den enskildes vinst är betydelsefull tyder på ett individualiserat samhälle medan understrykandet av vinsterna i allmänhet skulle kunna tolkas som en nyliberal influens. Vidare visar citatet på hur utbildningen skall möta partikulära behov hos den enskilde.

Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära [...] Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde [...] de värden som utbildningen ska gestalta och förmedla [...] Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet (Skolverket, 2011 s. 5).

I detta citat använder man ord som ”inhämta” kunskap och formuleringen ”livslång lust att lära”. ”Livslångt lärande” är ett uttryck som dyker upp flertalet gånger, både i Gy11 men även i propositionen. När man uttrycker att eleverna skall inhämta kunskap i skolan understryker man precis som Gustavsson (2014) menar, att kunskap är något man kan hämta, liksom en vara eller ett ting. Fostran har bytts ut mot kunskap som individer skall kunna inhämta i skolan. Andra formuleringar som exempelvis att tillgodogöra sig kunskap hade uttryckt något annat, man tillgodogör sig näringsämnen genom matsmältningen och därför hade ett sådant uttryck gett läsaren en annan association. Inhämtning blir därför, enligt denna tolkning, ett uttryck för instrumentallitet och ändamålsenlighet. Kopplingen till NPM blir tydlig, då skolan ska förse eleverna med en ryggsäck fylld med kunskap och förmågor. Almqvist (2006) trycker på det resultatfokus som präglar hela NPM. Skolan blir således ett företag som producerar individer. Produkten, det vill säga, resultatet är elevernas kunskap och förmågor efter avslutade gymnasietid. När fokus förskjuts från process till resultat, faller det sig naturligt att kunskapen blir instrumentell. Som Liedman (2011) lyfter fram, så är den sortens kunskapen mätbar,

vilket förståelse inte är. Således kan man med hjälp av den instrumentella kunskapssynen mäta vilken "vinst" skolan går med. Det vill säga, hur hög måluppfyllelsen är. En individ med de rätta kunskaperna och förmågorna blir således en vara som med enkelhet kan säljas på arbetsmarknaden.

Det livslånga lärandet uttrycker att människan aldrig kan sluta lära sig utan skall vara öppen för ny kunskap och utveckling hela livet. Detta är i linje med den senmoderna människans nya anställningssituation. Hennes verklighet består inte, som förr, av en livslång anställning utan måste vara beredd på att lära om och byta yrke flera gånger. Vi anser att det finns skäl att titta på varför den typen av formuleringar används i vår samtid. Almqvist (2006) beskriver hur särskilda råd skall fungera som en länk mellan skolan och arbetsmarknaden. Detta stödjer ovanstående påstående om att livslångt lärande innebär instrumentella utbytbara förmågor, som skall passa arbetsmarknadens krav. Hela samhället är präglad av vinstintresse och för att öka vinsten krävs den rätta kunskapen, vilket Almqvist (2006) beskriver. Denna kunskap ska "manageras" på rätta sätt av en manager med syfte att få ut maximalt värde av varje spenderad krona.

Ser man vår definition av värden blir det svårt att hävda att värden idag kan förmedlas genom skolan. För att värden skall fungera som värden måste det finnas en social och politisk förankring som är central och inte sekundär, på så vis hävdar vi att den värdeförmedling Gy11 uttrycker inte har något grund. Idag saknas en tydlig ordning i samhället. Under moderniteten fanns det en given struktur, det vill säga, givna sociala förankringspunkter (arbete, staten, kyrkan m.m.) som präglade alla individer. Uppbrottet av dessa förankringspunkter har gjort att individen själv måste förverkliga sig. Detta gör individen endast genom val, eftersom värdena i samhället inte längre existerar. Likt Gustavsson (2014) uttrycker, saknar vi en given referensram att knyta an fostringen till, skolan som institution är inte längre en del av en social helhet som präglas av givna sociala förankringspunkter. Skolan löser problemet genom att formulera medmänskliga och demokratiska värden. Men dessa "värden" blir i sammanhanget endast ett uttryck för valet att ingå ett kontrakt. Det blir en extern knuff in i en gemenskap som är beslutad av en minoritet, inte en gemenskap som präglar alla individer i samhället.

Att alla skall finna sin egen unika egenart tyder på en individualisering och är ett uttryck för att man i senmoderniteten ser till olika specifika grupper samt individers behov snarare än människan som en helhet. Almqvist (2006) förklarar detta med att inom NPM så är det politiker som bestämmer och den offentliga sektorn utför, så kallad målrationalitet. Likt

Foucault beskriver ser vi tydligt självdisciplineringen. Man ska finna sin unika egenart inom ramen för vad samhället efterfrågar. Individerna disciplinerar sig själv utifrån samhällets behov.

Den ansvariga frihet som det ges uttryck för i den sista delen av citatet bör ifrågasättas. Det kollektiva ansvaret finns inte längre i samma utsträckning. Därför handlar det om ett individuellt ansvar för sig själv till sig själv. Individerna måste prestera och möta samhällets krav men dessa har nu som Bourdieu pekar på, internaliserats och blivit människans egna behov. Hon kan inte känna ett kollektivt ansvar eftersom hon lever i en individualiserad verklighet.

Skolverket skriver även att:

Undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Skollagen föreskriver att utbildningen inom varje skolform ska vara likvärdig, oavsett var i landet den anordnas [...] En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser ska fördelas lika. Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå (Skolverket, 2011 s. 6).

Återigen blir Gy11 ett uttryck för individualiseringen och transformationen från den universalistiska synen till den partikulära och pluralistiska. Dock skriver Skolverket också om förståelse:

”Kunskap är inget entydigt begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former – såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet – som förutsätter och samspelar med varandra. Undervisningen får inte ensidigt betona den ena eller den andra kunskapsformen” (Skolverket, 2011 s. 8). Enligt vår tolkning blir Gy11 tvetydigt i och med detta citat. Den kunskap som beskrivs som inhämtningsbar är precis som Gustavsson (2014) uttrycker det, reducerad till ett ting eller en vara. Samma kunskap kan omöjligt vara i samspel med förståelse och förtrogenhet eftersom den kunskap du kan hämta är instrumentell. Individerna tillgodogör sig inte kunskap som näring, vilken blir en del av henne för kunskapen i sig självs skull, utan hämtas för att användas och förbrukas som en vara.

Förståelse och förtrogenhet är kunskap som är ytterst svåra att mäta, precis som Liedman (2011) uttrycker. I takt med kraven på mätbarhet och redovisning faller dessa kunskaper mellan stolarna. På yrkesutbildningarna värdesätter man kunskaper som arbetsmarknaden efterfrågar, vilka inte är sociala och politiska, utan instrumentella. Likadant sker på högskoleförberedande utbildningar som efterfrågar kunskap som ska möjliggöra individens inträde till efterstudier. Värden och fostran ställs utanför dessa mätbara och önskade

kunskaper och blir ett forcerat bihang till de instrumentella efterfrågade kunskaperna. Utan en given referensram och en miljö där individen förverkligar sig själv genom valfrihet, så finns inget utrymme för förståelse och förtrogenhet, eftersom individen i fråga saknar förståelse för det förståelseinriktade lärandet.

4.2 Entreprenöriella kompetenser

Ofta sätts likhetstecken mellan anställning och arbete och alltför få överväger ens tanken på att skapa sig en försörjning genom att starta ett eget företag. Entreprenöriella kompetenser ökar individens möjligheter att starta och driva företag. Kompetenser som att se möjligheter, att ta initiativ och att omsätta idéer till handling är även värdefulla för individen och samhället i vidare bemärkelse. Dessa kompetenser efterfrågas dessutom av arbetsgivare. Utbildning i entreprenörskap kan därför bidra till att unga lättare etablerar sig på arbetsmarknaden. Kompetenser som att lära sig att lösa problem, planera sitt arbete och att samarbeta med andra kan också bidra till att unga mer framgångsrikt genomför sina studier. Entreprenörskap ska mot denna bakgrund löpa som en röd tråd genom hela utbildningssystemet. Vid den kommande översynen av gymnasieskolans kursplaner avser regeringen också att framhålla betydelsen av entreprenörskap (Prop. 2008/09:199 s. 37).

De kompetenser som önskas är helt i linje med den tidigare beskrivna samhällsutvecklingen då de är förmågor en entreprenör förväntas ha. Att skolan introducerar entreprenörskapet till den grad att det skall vara en röd tråd genom hela utbildningssystemet bevisar dess vikt i dagens samhälle. Detta ligger dessutom helt i linje med den beskrivning Almquist (2006) gör, då han pekar på hur arbetskraften skall "manageras" på ett sätt som gör att man får ut maximalt värde av spenderad krona. Med nytänk och entreprenörsanda kan nya tillvägagångssätt möjliggöras som bidrar till företagets och samhällets vinst. Kraven på arbetsmarknaden har förändrats och anställningarna ser annorlunda ut vilket skolan möter med att introducera entreprenörskapet. Då individerna inte längre kan säkerställa en anställning genom produktionen får man vända blicken mot konsumtionen och företagsamheten istället. Som ett alternativ till de deltidsanställningar och tidsbegränsade anställningar som blivit vanliga pekar skolan mot möjligheten att starta eget. Även här framträder kraven som riktade till den isolerade individen. Eftersom syftet med entreprenörsandan är instrumentellt och ändamålsenligt blir även den kunskap som erbjuds eleverna om entreprenörskapet instrumentell och ändamålsenlig. Som Gustavsson (2014) beskriver, hämtar eleven den efterfrågade kunskapen i skolan, liksom en vara i en affär, för att sedan använda densamma för att förverkliga sitt eget intresse. Intresset, som är en önskan om att bli entreprenör, har blivit individens eget eftersom hon som Bourdieu påpekar har

internaliserat de rådande strukturerna vilka lagrats inom henne i form av behov. Att företagen och därav NPM står som förebild är tydligt. Vidare skriver Skolverket:

Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt vilja att pröva och omsätta nya idéer i handling och att lösa problem. Eleverna ska i skolan få utveckla sin förmåga att ta initiativ och ansvar och att arbeta både självständigt och tillsammans med andra. Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar kunskaper och förhållningssätt som främjar *entreprenörskap, företagande och innovationstänkande*. Därigenom ökar elevernas möjligheter att kunna starta och driva företag. Entreprenöriella förmågor är värdefulla för arbetslivet, samhällslivet och vidare studier. Vidare ska skolan utveckla elevernas kommunikativa och sociala kompetens samt uppmärksamma hälso-, livsstils- och konsumentfrågor. Skolan ska även sträva efter att ge eleverna förutsättningar att regelbundet bedriva fysiska aktiviteter (Skolverket, 2011 s. 7).

Förutom en tydlig koppling till NPM-idealerna är citatet också ett uttryck för den normalisering som beskrivs i teorikapitlet. Här framgår det vilka förmågor som är önskvärda, alltså inriktar man insatsen på bestämda sidor av individens beteende och får henne på så vis att utveckla de önskvärda förmågorna genom självdisciplinering, vilket Foucault uttrycker. Bourdieu beskriver detta som en form av maktteknik som hjälper henne att internalisera de givna strukturerna, vilket gör att de blir en del av hennes inre liv. De förmågor som framträder i texten är helt i linje med den samhällsförändring som tidigare beskrivits. Almqvist (2006) menar att nytänk och innovation på arbetsmarknaden är högt skattat om detta leder till effektivitet och tillväxt, eftersom såväl företagen som samhället strävar efter detta. Det i sin tur avspeglar sig i skolverksamhetens efterfråga på effektivitet och tillväxt, i form av högre måluppfyllelse. Genom att stimulera elevernas nytänk, så bidrar det eventuellt till en utveckling som skapar effektivitet på arbetsmarknaden och därigenom en rationalisering. Som Almqvist (2006) också nämner är en av grundtankarna i new public management är att nyttja varje krona på bästa sätt och genom att stimulera nytänkande och innovation, så skapar man förutsättningar för effektivisering, utveckling och på lång sikt besparing som gynnar samhällets tillväxt.

4.3 Målstyrning

”För att höja kvaliteten på yrkesprogrammen ska skolans kontakt med arbetslivet och övriga avnämare förbättras genom särskilda råd” (Prop. 2008/09:199 s. 37). Precis som Almqvist (2006) beskriver att managern skall fungera som en länk mellan beställare och utförare skall de särskilda råden agera koppling mellan arbetsmarknaden och gymnasieskolan. Detta av

anledning att tillgodose arbetsmarknadens efterfråga på specifika och partikulära kunskaper och förmågor. Man vill effektivisera och kvalitetssäkra utgången. Arbetsmarknaden kan då ställa krav på skolan likt Almqvist (2006) påpekar att beställare kan ställa krav på utförare gällande produkten. På så sätt blir skolan likt företaget en verksamhet med avsikt att producera produkter som är nyttiga för det rådande samhället. Om representanterna från arbetsmarknaden ser en negativ trend hos nyanställda som kommer direkt från gymnasiet, så kan dessa åberopa detta och kräva en förbättring för att bryta trenden och anpassa elevernas kunskaper efter arbetsmarknadens önskemål. Vikten av att möta arbetsmarknadens krav syns även i nästa paragraf:

För att säkerställa en hög kvalitet i utbildningen och ett starkt engagemang från näringsliv och offentlig verksamhet behöver samverkan mellan skola och arbetsliv stärkas. Ett väl fungerande samarbete är en förutsättning för att gymnasieskolan ska kunna erbjuda utbildningar med tillräcklig aktualitet och kvalitet. Därför är det av stor vikt att arbetslivets engagemang i gymnasieskolan kan öka (Prop. 2008/09:199 s. 39).

Det återkommande i detta citat är vikten av hög kvalitet, aktualitet och samband mellan arbetsliv och skola. Här pekar man på att prestationernas kvalitet måste fastställas. Genom kvalitetssäkring skall man uppnå målen, skolan blir därför en resultatenhet vars resultat måste kontrolleras likt ett företag inom NPM-konceptet.

Den framtida kompetensförsörjningen utmanas av snabb teknisk utveckling, demografiska förändringar och tilltagande global konkurrens. Kompetenskraven har höjts inom praktiskt taget samtliga delar av arbetsmarknaden. Efterfrågan på kvalificerad arbetskraft har ökat i snabb takt. Yrkesområden försvinner och nya utvecklas. Förändringarna på arbetsmarknaden kommer med all säkerhet att fortsätta. För att trygga den framtida kompetensförsörjningen krävs en fortgående förnyelse och uppdatering av yrkesutbildningen [...] OECD kom bland annat fram till att Sverige behöver utveckla en starkare mekanism som gör det möjligt för utbildningssystemet att fånga upp förändringar i behoven på arbetsmarknaden [...]. Därför anser regeringen att nationella råd för de olika yrkesprogrammen bör inrättas. Det är angeläget att råden har en bred representation av intressenter, t.ex. bransch- företrädare, fackliga organisationer och eventuella statliga normgivande myndigheter. Det är också viktigt att programråden inhämtar synpunkter från elever (Prop. 2008/09:199 s. 46).

Här uttrycks tydligen sambandet mellan den tekniska utvecklingen och det förändrade samhället. Återigen klargörs vikten av att de nationella råden skall upprättas som i sin tur skall säkra samarbetet mellan arbetsmarknad, marknad och skola. Sverige behöver en mer kraftfull mekanism som kan upptäcka de förändrade behoven på arbetsmarknaden, och

indirekt marknaden, för att skolan på ett mer effektivt sätt skall kunna möta dessa behov. Att effektiviseringen och ackumuleringen av kapital genom utvecklad kompetens i form av entreprenörskap står i centrum framgår i vår tolkning. Ändamålsenligheten blir tydlig i detta avseende då skolan endast blir en institution för instrumentell och rationell kunskap, som Liedman (2011) uttrycker det, kunskap som kan mätas. Sverige behöver stärka sin ställning och detta görs genom effektivisering och styrning. Därav får arbetsmarknaden en ledande ställning, då dessa representanter talar för samhällets nytta med avsikt att öka tillväxten och göra Sverige mer konkurrenskraftigt. Politiker ställer krav på tillväxt, arbetsmarknaden ställer krav på skolan och skolan förändrar sitt arbete för att öka anställningsbarheten. Kopplingen till new public management som Almqvist (2006) beskriver den blir därigenom glasklar. Genom målrationalitet och styrning når vi ökad tillväxt, både i skolan och på arbetsmarknaden.

Skolan ska eftersträva ett bra samarbete med arbetslivet, vilket är viktigt för all utbildning inom gymnasieskolan men av avgörande betydelse för yrkesutbildningens kvalitet [...] Skolans verksamhet måste utvecklas så att den svarar mot de nationella målen. Detta kräver att verksamheten ständigt prövas och att resultaten följs upp och utvärderas samt att olika metoder prövas, utvecklas och utvärderas (Skolverket, 2011 s. 8).

Skolan behöver nå en högre mätbarhet för att genom rationell styrning nå en högre måluppfyllelse. Fokus hamnar på styrning, uppföljning och redovisning, vilka samtliga är centrala element inom NPM. Man lägger stor vikt vid målformulering och noggrann uppföljning av måluppfyllelsen. Styrning och kontroll innebär att man eftersträvar att effektivisera verksamheten till dess fulla potential. Kontrollen förskjuts från processen till resultatet eftersom det är resultatet som har betydelse. Det är inte längre intressant vad som sker i organisationen, utan fokus flyttas till produkten. Eleven blir en produkt genom skolgången och denna produkt ska nyttjas på bästa möjliga sätt på arbetsmarknaden. För att kvalitetssäkra denna produkt är det viktigt att man har full insyn i organisationen, vilket i sin tur kräver att man gör fler moment mätbara. Kunskap som inte går att mäta blir således kunskap som inte är viktig. Man ska genom dokument ha full insyn i varje elevs förmåga och detta kan endast ske genom att mäta det som är mätbart. Här blir kopplingen mellan skolans verksamhet och NPM tydlig, eftersom likt företaget fokuserar skolan numer endast på resultatet.

4.4 Arbetslivet

”Skolan ska bidra till att elever får en identitet som kan relateras till inte bara det specifikt

svenska utan också det nordiska, det europeiska och ytterst det globala. Internationella kontakter och utbildningsutbyte med andra länder ska främjas” (Skolverket, 2011 s. 5). I en global värld är det viktigt med globala kontakter. Ett lands ekonomi är beroende av de samma. Här finns en tydlig koppling till NPM och liberalekonomiska intressen. Som Almqvist (2006) beskriver blir företagen och marknaden förebilder, vilket innebär att skolan nu följer samma utveckling som de tidigare nämnda institutionerna gör.

”Utvecklingen i yrkeslivet innebär bland annat att det behövs gränsöverskridanden mellan olika yrkesområden och att krav ställs på medvetenhet om såväl egen som andras kompetens. Detta ställer i sin tur krav på skolans arbetsformer och arbetsorganisation” (Skolverket, 2011 s. 7). Att det behövs gränsöverskridanden mellan olika yrkesområden och att individen bör vara medveten om så väl sin egen som andras kompetens stämmer överens med de samtida arbetsmarknadskraven. Dessa beskrivs, bland andra, som att de arbetssökande bör vara flexibla och möta de rörliga krav som finns idag, vilket vi beskriver i teorikapitlet. Förmågan att kunna bedöma andras kompetens är viktig för, exempelvis, en egen företagare som är personalansvarig för sina anställda.

5. Diskussion

Vår tolkning är att det finns kvarlevor av det moderna samhället i Gy11 som uttrycks genom formuleringar vilka inte längre är legitima. Dock är en förändringsprocess inte en abrupt övergång från ett typ av samhälle till ett annat. Arvet från den tidigare epoken kommer leva kvar, inte minst genom lagar, sociala förankringspunkter och formuleringar. Dessa kvarlevor bör dock ifrågasättas så länge deras essens utgörs av något vilket inte längre kan införlivas i samtiden. Då finns det skäl till medvetenhet och förändring. För att, exempelvis, kunna införliva önskade värden i skolan bör man vara medveten om den samhällsförändring som skett. De värden som uttrycks i Gy11 har inte längre någon grund och kan därför inte införlivas. I en värdeneutral samtid kommer de moderna värden Gy11 uttrycker en önskan om att implementera inte kunna vinna någon mark, eftersom de värden som tidigare lade grunden för ett helt samhälle i dag, i bästa fall, är sekundära. Gy11 erkänner därför inte den rådande samhällsförändringen. Vad har då hänt med skolan?

Det framgår tydligt i vår analys att skolan inte längre har samma organisationsstruktur som den en gång haft och att fler och fler företagsliknande processer tränger sig in i skolan. Rektorn och skolledningen skall fungera som en länk mellan skolan och arbetslivet samt skolan och högskolan, då dessa parter får en större maktställning när man skall peka på vilket syfte utbildningen har. I dagens samhälle krävs tydliga mätbara mål. Något som fostran och värdeöverföring aldrig kan vara. I ett samhälle som livnär sig på att mäta, utvärdera och förbättra, går man miste om den grundläggande förståelse som varje individ behöver för att kunna utveckla ett samhällsmedvetande och kritiskt tänkande. Å andra sidan är detta samhällsmedvetande inget som dagens senmoderna samhälle har ett behov av. Dagens samhälle har ett behov av individer som kan möta de nya föränderliga och osäkra anställningskraven. Samhället behöver individer som ser dessa krav som något eftersträvansvärt. Maktaspekten blir tydlig i detta sammanhang. Gy11 blir politikernas sätt att utöva dold makt över folket. Samhällsförändringen och globaliseringen som grundar sig i en kapitalistisk och liberal samhällskolonialisering har som ett självuppfyllande syfte att ackumulera kapital. Konsekvent förtingligas kunskap såväl som individen själv. Genom att frigöra värdena och sträva mot värdeneutralitet och objektivitet, så står individerna frigjorda från varandra. Vi står ensamma i samhället och vårt fokus läggs på vad varje individ kan tillföra, inte kollektivet. I sådan struktur vinner koncept som NPM mark. NPM använder individens förmåga som en vara, som sedan säljs på arbetsmarknaden. Vilken förmåga individen skall lära sig, efterfrågas av arbetsmarknaden, med avsikt att individen skall rätta

sig i ledet och bli en del av samhällets maskineri. I ett företag är NPM en av de viktigaste styrande funktionerna i producerandet av varor och på senare tid har NPM fått samma funktion i skolans värld. Detta medför att eleverna och individerna vi utbildar i den svenska gymnasieskolan endast blir en vara som säljs ut till arbetsmarknaden. Individerna fylls med ett ändamålsenligt värde, det vill säga, en förmåga som ska komma samhället till nytta. Individerna fylls med basal faktakunskap, men saknar förståelse för sin omgivning. NPM blir då den ledande styrprocessen som förpassar människor in i de fack som samhället efterfrågar.

I Gy11 kan vi läsa att kunskap inte endast består av faktakunskaper utan även förståelse, förtrogenhet och så vidare. Vi ställer oss dock ytterst frågande till om kunskap verkligen blir allt det som beskrivs i Gy11. Kraven på mätning och förståelseinriktad kunskap är en ekvation som inte går ihop. Hur kan man mäta förståelse? På sättet som den nya gymnasieskolan är formerad, så är det praktiskt taget omöjligt att mäta förståelse. Hur ska man kunna bedriva formativ bedömning i en skola som är summativ i sin organisation? Istället lägger man vikt vid och premierar kunskap och förmågor som entreprenöriell förmåga, initiativförmåga och innovationstänk. Instrumentell ändamålsenlig kunskap som samhället har nytta av.

Samhället efterfrågar inte kritiskt tänkande individer, eftersom det sätter käppar i hjulet i det stora samhällsmaskineriet. Således finner vi en dold makt bakom formuleringarna i Gy11. För bryter man ner Gy11 och sätter den i sin samhälleliga kontext, så tydliggörs efterfrågan på instrumentell ändamålsenlig kunskap, värdeneutralitet, objektivitet, innovationstänk och entreprenöriella förmågor. Följande begrepp är nyttiga för samhället i frågan om att maximera vinsten och få ut så mycket som möjligt av varje spenderad krona. Vänder vi sedan tillbaka och tittar på NPM som organisationskoncept, så ser vi exakt samma formuleringar! Syftet med NPM är att maximera vinsten och driva företag i vinst genom att sätta upp mål, jobba mot dessa mål och utvärdera arbetet. NPM fokuserar på vad företaget kan producera, istället för att titta på kvaliteten på produkten och processerna för att nå den önskade kvaliteten. Sambandet med den svenska skolan blir ännu tydligare. Vi tittar på vad individen kan efter avslutad gymnasieskolgång. Man ställer sig frågan vilka kunskaper och förmågor individen har som är nyttiga för samhället, istället för att titta på vilken förståelse individen har för samhället och hur denne har nått denna förståelse.

Skolan har blivit ett företag och eleverna har blivit såväl kunder som varor. Eleverna väljer utbildning i sin roll som kund. Skolans mål har sedermera gått från att fostra eleverna till kritiskt tänkande medborgare till att producera ändamålsenliga instrumentella individer vars kunskaper och förmågor kan säljas på arbetsmarknaden likt varor. Fokus har förskjutits från

kvalitet till kvantitet och NPM får en nyckelroll i denna organisation. Gy11 är grunddokumentet för hur makten skall utövas och NPM blir organisationen för hur makten faktiskt utövas, allt i enlighet med vad som efterfrågas i det senmoderna samhället. Lärarna sätts i en otacksam situation som tvingar dem att undervisa utifrån det efterfrågade. Utrymmet för förståelse finns inte. Eleverna vill inte ha det, organisationen vill inte ha det och samhället vill inte ha det. Strukturerna är internaliserade i oss och i ett samhälle som efterfrågar ändamålsenlig instrumentell kunskap, så kommer vi ha elever i skolan som efterfrågar detsamma och därmed inte ser något värde i det förståelseinriktade lärandet eftersom de saknar förståelse för det.

Vår forskning har fokuserat på gymnasieskolan och hur new public management trängt sig in i skolan som organisationsstruktur. Vidare forskning kan genomföras på lärarutbildningarna i Sverige med avsikt att undersöka vilka lärare som efterfrågas i den senmoderna skolan. Med en förändrad syn på kunskap, förmågor och kompetenser, så måste vi ha lärare som är utbildade att förmedla dessa. Genom att titta på lärarutbildningens upplägg, struktur, kursplaner och litteraturlistor så bör man kunna utröna vilka typer av lärare som efterfrågas i den senmoderna skolan.

Naturligtvis kan liknande undersökning genomföras på såväl lägre som högre åldrar i svenska skolan. Förändringarna har inte bara skett i gymnasieskolan utan även i förskolan, grundskolan och högskolan.

Oavsett genomförd studie öppnas det alltid upp för nya frågor som kan leda till nya studier. Ovan har vi beskrivit de som ligger närmast till hands som påbyggnad på denna studie.

Denna studieprocess har för oss författare varit givande i rollen som lärarstudenter och forskare. Att som blivande lärare få en inblick i skolans struktur och hur det senmoderna samhället påverkar skolan har varit nyttigt. Snart examineras vi som gymnasielärare och ska ut i skolans värld och ska agera som förebilder och utbildare i den svenska gymnasieskolan. Det är varje lärares ansvar att utbilda de nya generationerna och agera för att dessa ska få förståelse för sitt liv, samhället och omvärlden, även om detta är svårt. Med denna studien har vi tydliggjort vad som krävs av lärare och vad lärare möts av i den svenska gymnasieskolan och med den förståelsen med sig, så kommer man mycket lättare förstå skolväsendet och kunna agera utifrån de förutsättningarna man blir tillhandahållna som lärare i arbetslivet.

6. Sammanfattning

Att samhället genomgått en transformation där kraven på individen och individens förutsättningar förändras går att utläsa genom att en ideologikritisk analys av propositionen samt Gy11. Dessa förutsättningar sattes sedan i relation till marknadens rationalitet samt NPM-konceptet.

Samtiden kan definieras som globalt och tekniskt framskriden. Den ekonomiska konkurrenskraften är central för att stärka Sveriges ställning globalt. För att detta skall kunna ske måste Sverige utbilda individer som möter de krav den nationella och internationella marknaden samt arbetsmarknaden ställer. Individen måste kunna etablera sig på arbetsmarknaden. Därför skall man utforma utbildningen efter arbetsmarknadens behov. Arbetsmarknaden skall genom nationella råd stå i direkt kontakt med gymnasieskolan precis som managern för ett företag står i kontakt med både beställare och utförare. Ett led i kvalitetssäkringen är att eleverna når målen. Detta skall ske genom att metoder prövas, utvecklas och utvärderas med företagets styrning, uppföljning och redovisning som förebild. På detta sätt kan man mäta prestationerna, effektivisera och säkerställa en högre måluppfyllelse. Effektiviseringen innebär utvecklandet av en mekanism som läser av förändringar av de förmågor och kvaliteter som efterfrågas på arbetsmarknaden så de önskade färdigheterna kan implementeras i skolan så snabbt som möjligt. Detta medför att förståelse för omgivningen och samhället försvinner. Sociala och politiska värden lämnas utanför skolan, eftersom skolan likt samhället ska vara värdeneutralt. Grunden för fostran av kritiskt tänkande samhällsmedborgare ligger i överförandet av sociala och politiska värden, men eftersom samhället inte har ett intresse av att implementera denna typ av lärande, så blir resultatet att fostran försvinner i den svenska gymnasieskolan. Målet är att utveckla kompetenser och förmågor, således lämnar vi värderingar och fostran vid skolans tröskel.

Individen måste ta ansvar för sig själv och sin förmåga att ta tillvara på de möjligheter hon får. Hon behöver därför vara innovativ, socialt kompetent och öppen för att lära om och lära nytt hela livet. Hon skall i skolan inhämta den kunskap hon behöver för att etablera sig på arbetsmarknaden. Hon väljer utbildning i egenskap av kund, då hon har skolpengen i fickan, vilket gör att hon skall få vara med och påverka sin utbildning. Hennes autonoma intressen blir därför av största vikt för skolan. Dessa intressen är dock internaliserade strukturer och helt i linje med samhällsutvecklingen. På så vis reproduceras en redan rådande ordning.

I och med de förändrade kraven på eleven måste skolan erbjuda en utbildning vilken skall genomsyras av entreprenörsandan. Fokus ligger på individens valmöjligheter och den mest framstående valmöjligheten skolan skall förbereda eleven på är entreprenörskapet.

Kunskapen som efterfrågas av såväl arbetsmarknaden som eleverna själva är instrumentell och skall gå att använda som en vara. Den har som syfte att användas för att förverkliga autonoma individers intresse och inte att skapa ett gemensamt gott samhälle. De förmågor som efterfrågas är i det stora hela de entreprenöriella. Eleven skall på egen hand skapa en framtid genom att vara driven och innovativ. Så länge hon är uppfinningsrik, har självförtroende och är nyfiken behöver hon inte känna sig osäker i på den nya arbetsmarknaden. Allt detta kan garanteras genom mätning, utvärdering och i direkt koppling till arbetsmarknaden, precis som NPM fungerar.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur:

Almqvist, R.M. (2006). *New public management: NPM : om konkurrensutsättning, kontrakt och kontroll*. (1. uppl.) Malmö: Liber.

Bauman, Z. (1999). *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*, Daidalos, Göteborg.

Beck, U. (2000). *Risksamhället: på väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.

Bergström, G. & Boréus, K. (red.) (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. (3., [utök.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Gustavsson, P. (2014). "Samhällskunskapsämnets kris" in Institutionen för utbildningsvetenskap, Lunds universitet.

Held, D. (1997). *Demokratimodeller: från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. 2., rev. och utvidgade uppl. Göteborg: Daidalos.

Gytz Olesen, S., Møller Pedersen, P. & Johansson, I. (2004). *Pedagogik i ett sociologiskt perspektiv: en presentation av: Karl Marx & Friedrich Engels, Émile Durkheim, Michel Foucault, Niklas Luhmann, Pierre Bourdieu, Jürgen Habermas, Thomas Ziehe, Anthony Giddens*, Studentlitteratur, Lund.

Liedman, S. (2011). *Hets: en bok om skolan*, Bonnier, Stockholm.

Artikel i fulltext:

Carleheden, M. (2002). "Fostran till frihet - Skolans demokratiska värdegrund ur ett habermasianskt perspektiv", *Utbildning & Demokrati : Tidsskrift för Didaktik och Utbildningspolitik*, vol. 11, pp. 43-72.

Offentligt tryck:

Skolverket (2011). Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011. Hämtad från [http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwtpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2705]

Skolverket (2010). *Lärare i den nya gymnasieskolan: högre krav och kvalitet*, Danagårds grafiska, Stockholm.

Riksdagstryck:

Proposition 2008/09:199. *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.